

ሓጺር ታሪኽ ሰዉእ ሓሚድ ኢድሪስ ዓዋተ

ዓዋተ ብ1910 ኣብ ሞንጎ ከተማታት ተሰነይን ኡም ሓጺርን እትርከብ ዓዲ ጋርሳት ተወሊዱ ። ኣቡኡ ሓረስታይን ባዓል ጥሪትን ነበረ ። ዓዋተ ካብታ መልሚላ ዘዕበየቶ ስድራን ሕብረተሰብን ፣ ታኣማንነት ፣ ተባዕነት ፣ ዉፉይነት፣ ልግሲ ወዘተ ዝኣምሰለ ጽቡቕ ጠባያትን ባህልን ልምድን ስለ ዝወረሰ ፣ ኣብ መወዳኣታ እዚ ጠባያት ንዓዋተ፣ ህዝቢ ኤርትራን ሃገራዊ ሓይልታቱን ዘኸብሩዎ

ህቡብ መራሒ ንምጊን ኣብቀዖ ። ብንእሽትኡ ከሎ ድማ ኣቡኡ ብሬት ምጥቃምን ፈረሰኛነትን (ፈረስ ምግላብ) ስለ ዝማሃሮ በዚ መዳይ ብደቂ ዓዲ ኣድናቆት ዘሕደረ ሰብ ነሩ ። ዓዋተ በሊሕ ስለ ዝነበረ ብገለ ቋንቋታት ምዝራብን ምጽሓፍን ክእለት ነበሮ ። ኣብ ልዕሊ ቦታዊ ቋንቋታት ከም እኒ ናራ ፣ትግሪ ፣ብጃወት ፣ ኩናማ ፣ ቋንቋታት ዓረብኛን ፣ ትግርኛን ይፈልጥ ነሩ ። ቋንቋ ጣልያን እውን ኣብ ሓጺር ግዜ ክፈልግ ጀመረ ።

ብ1935 ኣብቲ ብጣልያን ዝካየድ ዝነበረ ምግዳድ ዕስክርኛ ተወሲዱ ኣብ ዕስክርኛ ከሎ ቋንቋ ጥልያን ብቅልጡፍ ክፈልጥ ስለ ዝጀመረ ኢጣሊያዊያን ነዚ ብምስትውዓል ንሓደ ዓመት ዝኣክል ካብ 1936 – 1937 ምስ ካልኣት ኤርትራዊያን ናይ ስለላ ፍሉይ ትምህርቲ ንምውሳድ ንሮማ ወሰዱዎ። ካብ ኮርስ ምስ ተመልሰ እቲ ንኤርትራዊያን ዝዋሃብ ዝነበረ ዝላዓለ ማዕርግ ተዋሂቡዎ፣ ኣብ ምዕራባዊ ቆላ ሓላፊ ወታሃደራዊ ስሊያ ኮይኑ ተመዲቡ ። ኢጣሊያዊያን ንከሰላ ምስ ሓዙ ድማ ምኽትል ኣማሓዳሪ ከተማ ከሰላ ኮይኑ ተመዲቡ ። ድሕሪ ስዕረት ኢጣሊያዊያን ኣብ ካልኣይ ውግእ ዓለም ድማ ፣ ግላዊ መነባብሮኡ ንምክያድ ኣብ ዓዱ ተመልሰ ። ሓረስታይ ኣብ ልዕሊ ምጊኑ ጥሪት ነበሮ ። ኣብቲ እዋን እቲ ነቶም ጥሪትን ዝተፈላለዩ ንብረት ህዝብን ንምዝማት ብቀጻሊ ዝንቀሳቀሱ ዝነበሩ ኢትዮጵያዊያን ሸፋቱ ክከላኸል ጀመረ ። ድሒሩ እቶም ብረት ምእካብ እንተዘይኮይኑ ንህዝቢ ካብ ወራር ሸፋቱ ምድሓን ዘየገድሶም ዝንቀሳቀሱ ዝነበሩ ወታሃደራት እንግሊዝ እውን ንህዝቢ ምስ ኣጋፈዑ ሓደ ወታሃደር ቀቲሉ ካብቲ ዘባ የባሪሮም ነበረ ። በዚ ከምዚ ድማ ንዓዱ ጥራሕ ዘይኮነስ ጎረባብቲ ዓድታት እውን የድሕን ስለ ዝነበረ ኩሉ የድንቆ ነሩ ። ህዝቢ ናይቲ ከባቢ ድማ ብሸፋቱ ክውረር ከሎ ከድሕኖም ይሓቱዎ ነበሩ ። ተገዳስነቱ በዚ መዳይ ካብ ዘመልክት ነገራት ዓዋተ ክሳብ ናብ እንግሊዛዊ ኣማሓዳሪ ብቋንቋ ጣልያን ዝጸሓፎ ታሪኻዊ መዘክር ኣሎ ። ትሕዝቶኡ ድማ እቲ ንኤርትራዊያን ተቀማጦ ጋሽን ባርካን ካብ ሸፋቱ ኢትዮጵያዊያን ንዘጋጥሞም ዘሎ ናይ ሰብ ምቅታልን ጥሪት ምዝማትን ሓደጋታት

ብቁዕ ፍታሕ ከይተገብረ ንመከላኸሊ ዝኾኖም ብረት ከውርዱ ጎሽጓሽ ምክያዶም ጠቂሱ ቅልጡፍ ፍታሕ ክግበር ሓቲቱ ። ቀጺሉ ዓዋተ ኣንጻር ሸፋቱን ወታሃደራት እንግሊዝን ንምክልኻል ብማለት ብረት ዝግጠቁ 40 ሰብ ክሰሪዕ ክኢሉ ። ተቃውሞኡ ብምቅጻል ድማ ኣብ ልዕሊኡም ዝተፈላለዩ ጉድኣት ከውሪድ ጀመረ ። ምቁጽጻር ናይቲ ቦታታት ኩሉ ድማ ኣብ ኢዱ ክኾውን ስለ ዝጀመረ ኢንግሊዛዊያን ክኸሰቡዎ ምስኡ ናይ ዕርቂ ርኽክባት ኣካየዱ ። ብስምምዕ መሰረት ድማ ዓዲ ኣቲዩ ፣ ሓላፊ መስመራት ናይቲ ዝነበሮ ከባቢ ክኾውን ብዕሊ ሓላፍነት ተዋሂቡ ። ሸሙ ድማ ኣብ መላእ ኤርትራ ክገንን ጀመረ ።

ቀጺሉ ዝተፈላለዩ ግህሰታት ፈደረይሽን እንዳማዕበለ ምስ ከደ ኤርትራዊያን ድማ ንምሳሌ ኣብ ኣስመራ ናይ ተቃውሞ ሰላማዊ ሰልፊታት ክካየድ ከሎ ኣብ ልዕሊኡም ዝፍጸም ዝነበረ ግፍዕታት ይከታተል ነሩ ። ምንቅስቃስ ሓርነት ኤርትራ (ሓራካ) ምስ ተመስረተት ድማ ኣባላ ኮነ ። ድሒሩ ተጋድሎ ሓርነት ኤርትራ ምስ ተመስረተት ከምቶም ብዙሓት ኣገባብ ቃልሲ ናይ ጀብሃ ዝመረጹ ኣባላት ሓራካ (ምንቅስቃስ ሓርነት ኤርትራ) ኣባል ናይ ጀብሃ ኮነ ።

እትዮጵያዊያን ናብ ተቃውሞ ከይጽንበር ይፈርሁዎ ስለ ዝነበሩ ብቀጻሊ ይከታተሉዎ ነበሩ ። ኣብ ኣስመራ ወይ ድማ ኣብ ከተማ ሃይኮታ ክራኸቡዎ ድማ መጸዋዕታትት ኣቅረቡሉ ። ዝራኸቡዎ ሰባት ብምልኣኽ ብዙሕ ፈተናታት ኣካይዶም ። ስለ ዝኣበዩ ድማ ዕለት 15/8/1961 ኣብ ዓዲ ጋርሳት ከሎ ክሕዙዎ መደቡ ። ይኹን እምበር እቲ ወረ ስለዝበጸሐ እታ ዓዲ ተኸቢባ ዓዋተ ግን ኣይትረኽበን ። ድሒሩ ክሳብ ሰባት ካብ መንግስቲ ልኢኹሙሉ ። ኣብ መጨረሻታ ኣነ ክምለስ ሰንደቅ ዕላማ ናይ ኢትዮጵያ ኣውሪድኩም ኣብ ቦታኣ ናይ ኤርትራ ሰንደቅ ዕላማ ጥራሕ ስቀሉ ዝብል መልሲ ስለዝሃበም ኣብ

ኣብ ተስፋ ምቁራጽ በጻሑ ። ምስ ተጋድሎ ሓርነት ኤርትራ ብዝነበሮ መደብ መሰረት ድማ ብረታዊ ቃልሲ ብመሪሕነቱ ታኣዊጁ ምስ ጸላኢ ኣብ ኣጎቦ ኣዳል ውግእ ተኻይዱ ናይ መጀመሪያ ጥይት ሰውራ ድማ ብዕለት 1/9/1961 ተቶከሰት ።

ዓዋተ ኣንጻር ጸላኢ ጠጠው ብምባሉ ኣብ ልዕሊ ስድራኡ ዝተፈላለዩ ግፍዕታት ተኻይዱ ንብረቱ ተገፊፉ ። ባዓልቲ ቤቱ ድማ ነፍሰጾር ክነሳ ታኣሲራ ፣ ወዱ ዶክቶር ካራር ኣብ ቤት ማእሰርቲ ተሰነይ ከምዝተወልደ ይዝከር ።

ዓዋተ ነቶም ቀዳሞት ተጋደልቲ ዝመረሓላ ግዜ ውሱን እኳ እንተነበረ ቅድሚ መስዋእቱ ኣብ ግዜ ምጅማር ብረታዊ ቃልሲ ዝተጓነፎም ጸገማት ቀሊል ኣይነበረን ። ሰዉእ ዓዋተ ከምቲ ዝተጠቐሰ በሊሕን ካብ ኢጣሊያዊያን ኣትሕዙ ዝተፈላለዩ ወታሃደራዊ ተሞክሮታት ዝቀሰመ ፣ ህዝቢ ኣብ ጎኒ ሰውራ ንምስላፍ ዘደንቅ መላታት ዝነበሮ፣ ዝላዓለ ሃገራዊ ወኒ ዝወነነ ፣ ንመስዋእቲ ቅሩብ ዝኾነ ፍቱን ጽኑዕ ተጋዳላይ እዩ ነሩ ። ሳላ ዉሕሉል ኣመራረሓኡ ፣ ዝላዓለ ፍልጠት ናይቲ ዝካየድ ዝነበረ ሓርነታዊ ቃልሲን ጠባያቱን ስለዝነበሮ ድማ ፣ እቶም ቀዳሞት ተጋደልቲ ዝተፈላለዩ ጽንኩር ጸገማት ሰጊሮም መገዲ ሰውራ ኣጣጢሑም ፣ ነቲ ድሕሪኡም ኣብ ሰውራ ዝተጸምበረ ተጋዳላይ ኣብ ሰውራዊ መስመሩ ጸኒዑ ከምዝቃለስ ገበሩዎ ።

ብረታዊ ቃልሲ ክጅመር ከሎ ዓዋተ ምስ 13 ብጾቱ ዝነበሮም ዕጥቂ ሸውዓተ ጥራሕ ነሩ ። ሓንቲ ካብኤን ምስ ዓዋተ ዝነበረት ኣቡዓሻራ ኮይና ዝተረፉ ናይ ጣልያን ዝነበሩ ኣቡ ኻምሳን ኣቡ ስታን ምስ ዉሑድ ጠያይት እዩን ነረን ።

ዓዋተ ብህይወቱ ከሎ ካብ ዝተኻየዱ ገለ ዉሩይ ግጥምያታት ፣ ኣብ ኣዳል ብዕለት 1/9/1961 ፣ ኣማል ብዕለት 29/9/1961 ፣ ብዕለት 15/10/1961 ድማ ኣብ ሳዋ ዝተኻየደ ዉግኣት ይጥቀስ ።

ኣብ መደምደምታ ዓዋተ ቃልሱ ብጽንዓትን ተወፋይነት እንዳኣካየደ ብሃንደበት ሓሚሙ ብዕለት 27/5/1962 ኣብ ጋሽ ጥቃ ጎቦታት ኣክቲን ዘላ ዓዲ ተሰዊኡ ። ብዘይካ ዉሑዳት ብጾቱ ካልኣት ኣብ ዘይፈልጡዎ ቦታ ምብራቕ ሃዳምዳመ ደቡባዊ ጋሽ ድማ ብምስጢር ተቀብረ ። ንኣርባዕተ ዓመት ዝኣክል ግዜ ድማ መስዋኣቱ ከይተነግረ ጸኒሑ ። ቀብሩ እውን ኣይተገልጸን ። ናጽነት ምስ ተኣወጀ ብ1994 ቦቶም ኡሙናት ብጾቱ ታሓብሩ ፣ ቀብሩ ካብቲ ዝነበሮ ቦታ ንከተማ ሃይኮታ ተጓዲዙ ።

ምልክታ

እዚ ጽሑፍ ምንጭታቱ ካብ ፣ ኣብተጋድሎ ሓርነት ኤርትራ ሰውራዊ ባይቶ ዝታሓትመ ጽሑፋትን ፣ ካብቲ ኣብ መርበብ ኣማል ብጣህር ኣንዶል ዝተዳለወ ጽሑፍን ከምኡ እውን ካብ ጽሑፋት ኣቦ ወንበር ምንቅስቃስ ሓርነት ኤርትራ ዝነበረ ሰዉእ ሙሓመድ ሰዒድ ናውድን ፣ ገለ ካብቶም ቀዳሞት ተጋደልቲ ዝሰምዖ ዝነበርኩን ዝተዋጸኤ ኮይኑ ፣ ብትግርኛ ዝተጻሕፈ ብዙሕ ስለ ዘይኮነ ኣብ ትግርኛ ዝውክሱ ክጥቀሙሉ ብማለት ብምኽንያት ባሕቲ መስከረም ፣ ምጅማር ሰውራ ንኣንበብቲ የቅርቦ ።

ዓብደላ ሓሰን

1/9/2018